

Kiellon muodot ja merkitykset

Laurence R. Horn (toim.): *The expression of negation*. The Expression of Cognitive Categories 4. Berlin: De Gruyter Mouton 2010. 343 s.

ISBN 978-3-11-025316-0.

Laurence R. Hornin toimittama artikkeli-kokoelma *The expression of negation* sukeltaa kahdeksan artikkelin mitalla kiellon ilmaisukeinoihin ja -funktioihin (kokoelman herättämästä aiemmasta keskustelusta ks. Larrivé 2010). Kirja on neljäs osa sarjassa *The Expression of Cognitive Categories*, jossa ovat aiemmin ilmestyneet kokoelmat modaalisuuden (Frawley toim. 2005), omistuksen (McGregor toim. 2009) ja ajan ilmaisemisesta (Klein & Li toim. 2009). Kokoelman nimi mahdollistaa aiheen moninaisen käsittelyn: *kiellon ilmaisulla* viitataan sekä niihin rakenteisiin, joita kielissä on negaation ilmaisemiseen, että siihen, millaisia funktioita nämä rakenteet kielen käytössä palvelevat.

Johdannossa Horn asettaa negaatio-tutkimusten historialliseksi ankkuriksi Otto Jespersenin kirjoituksen *Negation in English and other languages* (1917), eikä syyttä: esimerkiksi negaatiomerkitsinten diakronista kehitystä luonnehtivaa Jespersenin sykliä hyödynnetään ja arvioidaan uudelleen yhä tiheästi (ks. esim. Larrivé 2011). Käsite on suurenuslasin alla myös van der Auweran tämän kokoelman artikkelissa. Lisäksi termin *Jespersenin sykli* lanseerannut Dahl (1979) sivuaa aihetta typologia-artikkelissaan käsillä olevassa kokoelmassa.

Kieltotutkimuksen keskeiseksi motivaatioksi Horn tiivistää sen, että luonnollisen kielen negaatio harvoin vain toi-

sintaa logiikan +/- -oppositiota: ilmiöt ovat kielen todellisuudessa kompleksisia. Tätä monimutkaisuutta hämmästelevä näkökulma on ilmeinen muun muassa kaksoisnegaatioita (Horn), polaarisuutta (Hoeksema) ja kvanttorinegaatiota (Tottie & Neukom-Hermann) käsittelevissä artikkeleissa. Jespersenin (1924: 332) sanoin: ”Language has a logic of its own.”

Monet artikkeleista pyrkivät kokoomaan aiheidensa tähänastista tutkimusta jonkinlaisiksi välitilinpäätöksiksi; rajallisessa tilassa kokonaiskuvan tavoittelu tekee tekstistä tiivistä ja haastavaa – etenkin jos aiempi kirjallisuus ei ole tuttua. Toisaalta kirjallisuutta kokoavat artikkelit ovat hyviä luvuvinkkipaketteja (erit. Dahl, typologia; Dimroth, kielen oppiminen; van der Auwera, diakronia; Horn, kaksoisnegaatiot). Tottien ja Neukom-Hermannin sekä Gioran ym. artikkelit esittelevät sen sijaan selkeät tapaus-tutkimukset.

Suuria kokonaisuuksia typologiasta diakroniaan

Östen Dahl kokoa artikkelissaan kriittisellä otteella yhteen typologista negaatiokirjallisuutta, jolloin päähuomio on väistämättä niin sanotussa standardikielossa (*standard negation*; yksinkertaisissa väitelauseissa esiintyvä lausekiellon ilmaus, ks. Miestamo 2004, 2005). Kriitikiltä ei ole säästynyt kirjoittajan omaan tuotanto (esim. s. 19 ja 21). Dahl huomauttaa, että negaatiotypologioiden taipumus kehittää eriperusteisia luokittelusysteemejä ohjaa herkästi huomion kielen todellisuudesta triviaalei-

hin nimitysasioihin. Koonti standardikiellon luokitteluperusteista (s. 11–14) on selkeä johdanto aiheeseen; suosittelen tämän lukemista ennen tarttumista laajempiin esityksiin negaation typologiasta (esim. Miestamo 2005). Dahl pitäytyy aiemminkin käyttämässään muotoperusteisessa jaossa esitellen ensin negaatiomorfeemeja, sitten negaatiopartikkeleja ja viimeiseksi kieltoverbejä. Viimeisessä ryhmässä esimerkkinä on suomenkielisen lukijan näkökulmasta odotuksenmukaisesti suomen kieltoverbi. Dahl sivuaa myös kieltoimerkittsinten diakronista alkuperää. On huomattava, että esityksessä rinnastetaan kieltoilmausten kehitysmekanismit ja negaation leksikaaliset juuret (kuten kieltoimerkitystä implikoivat verbit) niputtamalla ne yhteisen otsikon alle *negaation lähteiksi (sources)*. Kokonaisuudessaan negaatiomerkkien syklinen kehitys saa kirjassa huomattavasti enemmän huomiota kuin esimerkiksi kielteisesti implikaatiivisten verbien kehittyminen negaation merkeiksi. Larrivé (2010) mainitsee juuri negaation implikaatiot Dahlin artikkelin puutteena ja viittaa Iyeirin (2010) tutkimukseen luontaisesti negatiivisten verbien (*fear, doubt, deny*) täydennyksistä. Kritiikki kuitenkin ontuu siinä, että Larrivéen kaipaama, typologisestikin kiintoisa teema tuskin kuuluu standardinegaation luokitteluiden yhteyteen.

Christine Dimroth käsittelee artikkelissaan negaation oppimista. Painopiste on ensimmäisen kielen oppijoissa (L1), mutta myös toisen kielen negaation omaksumisesta (L2) esitetään havaintoja. Oppimisprosessien olennaisimmaksi eroksi osoittautuu se, että toisen kielen oppijalla on jo äidinkielenä perusteella hallussaan negaation eri merki-

tysfunktiot, joita voi soveltaa opittavaan kieleen. L1-tutkimuksessa näiden funktioiden erottelu on merkittävä osa tutkimusten antia. Dimroth hyödyntää monen tutkijan käyttämää kieltofunktioiden kolmijakoa: 1) kieltyytyminen tai torjuminen, 2) (odotuksenvastainen) poissaolo ja 3) kiistäminen. Näistä viimeksi mainittu on pisimmälle kehittyneessä muodossaan logiikan proposition kieltoa lähenevä totuusfunktionaalinen kielto. Dimroth käyttää tästä nimitystä ”aikuismainen kielto” (*adult-like truth-functional negation*), mikä on toki oikeutettua kiellon kohteen abstraktisuuden vuoksi. On silti huomattava, ettei aikuisten kieli ole siistiytynyt muistakaan negaatiofunktioista. Dimroth käsittelee lähinnä englannin- ja saksankielisiä esimerkkejä; muista kielistä kiinnostuneen kannattaa tutustua tutkimuksia kokoavaan taulukkoon (s. 41).

Van der Auweran artikkeli kieltoilmausten diakroniasta käsittelee ensin standardikieltoa ja tämän jälkeen joitain ei-standardikiellon ilmentymiä. Kieltoimerkittsinten alkuperän skemaattinen kolmijako eroaa osin Dahlin artikkelin vastaavasta: 1) lähimerkityksiset verbit (esim. *puuttua*) sekä kollokaatio kieltoisanan kanssa, minkä seurauksena uusi elementti voi joko 2) kehittyä itsenäiseksi kieltoisanaksi tai 3) sulautua vanhan kieltoisanan kanssa uudeksi kiellon merkeiksi. Ensimmäinen näky kielteisten imperatiivien (*prohibitions*) synnyssä, toisessa on kyse Jespersenin syklistä ja kolmas toteutuu kielteisten pronomien (*nobody*) kehityksessä. Kirjoittajan mukaan Jespersenin syklin sijaan olisi puhuttava monikossa sykleistä, sillä variaatiota on kehityksen eri vaiheissa (ks. tarkemmin van der Auwera 2009). Uusi negaatiomerkki ei välttämättä ole kiel-

toa painottava lisäelementti, vaan uudelleentulkinta voi saada alkunsa neutraalimmastakin kollokaatiosta. Kirjoittaja myös kiinnittää huomiota diakronisen kehityksen niihin vaiheisiin, joissa esiintyy vaihtelua: perinteisesti kolmivaiheinen sykli (esim. ranskan *ne* → *ne...pas* → *pas*) saa monivaiheisemman kuvauksen. Vähemmän tutkittujen aiheiden (ei-standardikieltojen) käsittely jää rakenteeltaan hieman pirstonaiseksi mutta tarjoaa silti kiinnostavia havaintoja muun muassa kieltosulaumien synnystä.

Horn ihmettelee omassa artikkelissaan kaksoisnegaatioita: *miksi* loogisesti epäjohdonmukaisia ilmauksia käytetään? Käsittely on jaettu kolmeen: DNA-ilmauksissa (*duplex negatio affirmat*) kaksi negaatiota tuottaa myönteisen lopputuloksen, DNN-ilmauksissa (*duplex negatio negat*; hypernegaatio) kaksi negaatiota tuottaa kieltävän lopputuloksen ja hyponegaatioissa kieltomerkitys syntyy ilman ulkoista negaatiomerkkiä. Horn viittaa ensimmäiseen ryhmään hieman harhaanjohtavasti myös termillä *looginen kaksoisnegaatio* (s. 112), vaikka kuvatuissa *not impossible* -tapauksissa ei ole kyse synonymiasta myöntömuotoisen vastineen kanssa – kaksoiskiellot ovat retorisesti tai pragmaattisesti motivoituja. Artikkelin päähuomio on DNN-ilmauksissa, varioivassa joukossa kaksoisnegaatiokonstruktioita. Horn sanoo käyttävänsä yläkäsitteenä *pleonastista* (liikasanaisista) negaatiota, mutta nimitysten runsaus johtaa ajoittain termihierarkian epäselvyyteen, mikä heijastelee paitsi aiemman kirjallisuuden monenkirjavaa termistöä myös ilmiöiden moninaisuutta. Monesti tulee esiin, että kaksoiskiellojen kirjo on ollut varhaisissa kielimuodoissa nykyistä runsaampaa. Yksi syy käytön vähentymiselle lienee kielen normittami-

nen; aihetta sivutaan artikkelin alussa. Horn ei toki voi tarjota lopullista vastusta kysymykseen, miksi ”epäloogisia” kaksoisnegaatioita käytetään preskriptiivisestä kaitsennasta huolimatta. Mahdollisina vastauksina nousevat esiin muun muassa erilaisten presuppositioiden paljastaminen, negaatiomerkityksen korostaminen sekä alueellisen puhutavan korostus.

Tapaustutkimuksia ja laajoja aineistoja

Gunnel Tottie ja Anja Neukom-Hermann esittelevät artikkelissaan tapaustutkimuksen englannin *all...not*-kvanttori-ilmausten tulkinnasta: mikä on kiellon vaikutusala ilmauksissa, joissa universaalikvanttori *all* on lauseessa ennen kieltosanaa *not*? Vaihtoehtoisia tulkintoja on kolme: NEG-Q (vain kvanttori *all* kielletään; ’ei kaikki’), NEG-V (kvanttori ja verbi kiellon vaikutus- alassa; ’ei yksikään’) ja COLL (kollektiivinen luenta; ’kaikki X yhteensä ei...’). Kirjoittajat jakavat Hornin ihmettelyn aiheen: miksi järjestystä *all...not* käytetään paljon, vaikka monesti käytettävissä olisi myös yksiselitteinen variantti? Syiksi ilmauksen tulkinnan määrääntymiseen ja käyttömotivaatioon tutkijat esittävät erilaisia kontekstivihjeitä sekä tarkoituksenmukaista informaatorakennetta ja suhdetta edellä sanottuun. Toisaalta he myös toteavat, ettei aukotonta analyysia ole aina mahdollista tehdä, mikä saattaa kieliä jopa siitä, etteivät kielenkäyttäjät välttämättä edes pyri yksiselitteisiin merkityksiin (s. 157). Artikkelin toimii hyvänä esimerkkinä siitä, millaisin välinein semanttisia rajatapauksia voi analysoida.

Jack Hoeksema käsittelee polaaristen elementtien leksikaalisen merkityksen ja kontekstin suhdetta. Tällä kysymyksen-

asettelulla sekä laajaan aineistoon nojauksella tutkimusotteellaan kirjoittaja avaa uutta näkökulmaa polaarisuuskirjallisuuden, joka on keskittynyt paljon vain ja kaumiin ja esiintymisrajoitusten erittelyyn. Esittämällä vertailtavia esimerkkejä englannin-, hollannin- ja saksankielisistä korpuksista Hoeksema sekä valottaa polaaristen aineiden leksikaalista ja distribuution variaatiota että näyttää, kuinka polaariset ainekset yhdessä välttämättömän kontekstinsa kanssa muodostavat laajempia konstruktioita. Vaikka Hoekseman otsikossa kielteiset ja myönteiset polaariset ainekset ovat tasavahvasti esillä, artikkelissa tilanne on toinen. Tämä heijastellee tutkimustraditiota: kieltohakuisista aineksista on oltu keskimäärin kiinnostuneempia kuin myöntöhakuisista. Alussa luvatus rakenteen vastaisesti kieltohakuisia ja myöntöhakuisia elementtejä ei ole jäsennehty omiksi pääluvuikseen, vaan otsikkonumeroinnin sekaannuksen vuoksi (otsikkonumeroa 2.2 seuraa 3.3) jälkimmäisiin liu'utaan vaiivhkaa vasta aivan lopussa. Tekstin rakenteen viimeistelemlättömyys tekee kokonaisuudesta lukijalle haastavan. Epäloogisuuksista huolimatta artikkelista välittyy sellainen tuore, aiempaa semanttis-kontekstuaalisempi näkökulma polaarisuuden tarkasteluun, jonka soisi saavan jatkoa.

Rachel Giora kollegoineen käsittelee artikkelissaan negaatiota psykolingvistiikan näkökulmasta. Ytimenä ovat kokeellinen ja korpustutkimus *X ei ole Y*-muotoisten lausumien tulkinnoista. Johdanto negaation prosessoinnista jää osin irralliseksi tutkimusraporteista, mutta on toisaalta mielenkiintoinen itsenäisenäkin katsauksena kiellon psykolingvistiikkaan. Artikkelin otsikko *Negaatio metaforan aiheuttavana operaattorina* paljastaa päätutkimustuloksen: *X ei ole Y*

-ilmauksissa (esim. *This is not food*) negaatio synnyttää metaforisen tulkinnan kiellon kohteesta. Sekä koehenkilöiden tekemien tulkintojen että korpusesimerkkien perusteella *This is not food* -ilmauksessa kielletään ennemmin referenttinä olevan ruuan kelvollisuus kuin sen faktinen luettavuus referentiksi ”ruoka”. Sen sijaan vastaava myönteinen ilmaus saa yleensä konkreettisen tulkinnan. Kokeellinen tutkimus on tehty hepreankielisillä esimerkeillä ja korpustutkimus englannin-, saksan- ja venäjänkielisillä. Ilmiö ei siis ole sidottu yhteen kieleen. Artikkelin kokeellinen tutkimusote laajentaa kirjan metodologista pohjaa ilahduttavasti (ks. myös Larrivé 2010).

Yasuhiko Katon artikkeli negaatiosta klassisessa japanissa erottuu muista, teemaattisista artikkeleista yhteen kieleen keskittyvällä näkökulmallaan: Kato käsittelee lausekiellon syntaksia klassisessa japanissa (900–1000-luvut). Negaation ilmaissukeinojen esittely sisältää standardikiellon lisäksi yksittäisiä mainintoja kielto- ja imperatiivista, kaksoisnegaatiosta, kieltohakuisista aineksista ja metalingvistisesta kiellosta. Päähuomio on kaksiosaisen lausekiellon *e...zu* ja kielletyn verbin argumenttien järjestyksessä sekä eri syntaktisten varianttien luomissa tulkinnoissa.

Negaatiokirjallisuuden äärelle

Kokoelman päättävä kirjallisuusluettelo (”Negation and polarity in the new millennium”) vahvistaa teoksen funktiota väylänä sopivan negaatiokirjallisuuden pariin yhdessä aiempaa tutkimusta koavien artikkelien kanssa. Myös hyvät asiasana- ja kielihakemistot lisäävät kirjan käytettävyyttä. Valitettavasti kirjan editointi vaikuttaa jääneen viimeiste-

lyä vaille, mistä osoituksena ovat muun muassa epäloogisuudet ja epäyhteneväisyydet otsikoinneissa.

Kirja kytkeytyy aiempiin Hornin negaatiokirjoihin tutkimuksellisten juonien lisäksi myös alun väitteellä: negaatio erottaa inhimillisen kommunikaation eläinten analogisesta viestinnästä (ks. Horn 1989; Horn & Kato toim. 2000). Väite nojannee Kenneth Burken (1966: 9) ajatukseen, ettei luonnossa ole negaatiota, koska siihen tarvitaan symbolinen järjestelmä. Ajatus on uskottava, jos puhutaan vain totuusfunktionaalista kielosta. Jos kuitenkin otetaan huomioon myös Dimrothin käsittelemät lapsen kielien negaatiofunktiot (esim. torjuminen), ei eläinten ja ihmisten kommunikaatiota ole nähdäkseni mielekästä erottaa kategorisesti juuri negaatiokomponentilla. Kieltoilmiöt eivät kaipaa tällaista motiivointia, vaan niiden kiinnostavuus syntyy niistä itsestään: kiellon loogisen yksinkertaisuuden ja pragmaattisen kompleksisuuden – jopa ajoittaisen epäloogisuuden – välisestä hankauksesta.

JUTTA SALMINEN
etunimi.sukunimi@helsinki.fi

Lähteet

- BURKE, KENNETH 1966: *Language as symbolic action*. Berkeley: University of California Press.
- DAHL, ÖSTEN 1979: Typology of sentence negation. – *Linguistics* 17 s. 1–27.
- FRAWLEY, WILLIAM (toim.) 2005: *The expression of modality*. The Expression of Cognitive Categories 1. Berlin: De Gruyter Mouton.
- HORN, LAURENCE R. 1989: *A natural history of negation*. Chicago: The University of Chicago Press.
- HORN, LAURENCE R. – KATO, YASUHIKO (toim.) 2000: *Negation and polarity. Syntactic and semantic perspectives*. Oxford: Oxford University Press.
- IYEIRI, YOKO 2010: *Verbs of implicit negation and their complements in the history of English*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- JESPERSEN, OTTO 1917: *Negation in English and other languages*. Historisk-filologiske meddelelser / Det Kongelige Danske videnskabernes selskab; 1, 5. København: Andr. Fred. Høst & søn.
- 1924: *The Philosophy of grammar*. Chicago: The University of Chicago Press.
- KLEIN, WOLFGANG – LI, PING (toim.) 2009: *The expression of time*. The Expression of Cognitive Categories 3. Berlin: De Gruyter Mouton.
- LARRIVÉE, PIERRE 2010: Review of the expression of negation. – *The Linguist List*. <http://linguistlist.org/pubs/reviews/get-review.cfm?SubID=3795056> (3.9.2012).
- 2011: Is there a Jespersen cycle? – Pierre Larrivé & Richard Ingham (toim.), *The evolution of negation. Beyond the Jespersen cycle* s. 1–23. Berlin: Mouton de Gruyter.
- MCGREGOR, WILLIAM B. (toim.) 2009: *The expression of possession*. The Expression of Cognitive Categories 2. Berlin: De Gruyter Mouton.
- MIESTAMO, MATTI 2004: Suomen kieltoverbikonstruktio typologisessa valossa. – *Virittäjä* 108 s. 364–388.
- 2005: *Standard negation. The negation of declarative verbal main clauses in a typological perspective*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- VAN DER AUWERA, JOHAN 2009: The Jespersen cycles. – Elly van Gelderen (toim.), *Cyclical change* s. 35–71. Amsterdam: Benjamins.